

КОНЦЕСІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДОВГОСТРОКОВОГО РОЗВИТКУ ПРИРОДНИХ МОНОПОЛІЙ

ГЕННАДІЙ ГЕВЛИЧ,

кандидат економічних наук, доцент Макіївського економіко-гуманітарного інституту

ОЛЕКСАНДР РУСАНОВ,

аспірант Макіївського економіко-гуманітарного інституту

У статті досліджується роль концесії як інструмента довгострокового розвитку житлово-комунального господарства, виявлені основні проблеми ендо- та екзогенного характеру, які стримують її розповсюдження в Україні, розроблені рекомендації щодо поліпшення існуючої ситуації.

Ключові слова: природні монополії, концесія, житлово-комунальне господарство, рекомендації.

Постанова проблеми. Еволюційний процес трансформації економіко-правового механізму господарювання в Україні пов'язаний із кардинальним переглядом існуючих відносин власності в бік створення прогресивних форм господарювання та ведення бізнесу, формування на їх основі сприятливого інноваційно-інвестиційного середовища. Принциповим завданням, яке виникло перед вітчизняною економічною наукою, є демонополізація державної та комунальної власності шляхом пошуку альтернативних способів підвищення ефективності використання майна на засадах реформування відносин власності, переходу до прогресивних форм господарювання, які б стимулювали інвестиційну діяльність, розвиток виробничої, наукової, інноваційної та соціальної інфраструктур на підприємствах. У вирішенні цих проблем особливої актуальності набуває розробка та вдосконалення ефективних методів управління взаємовідносинами між суб'єктами господарювання, що побудовані на концесійних засадах.

З огляду на це постає необхідність глибокого теоретичного вивчення та методологічного обґрунтування ролі концесії в довгостроковому розвитку природних монополій.

Аналіз останніх досліджень. Питанням залучення інвестицій на концесійній основі присвячені праці таких вітчизняних і зарубіжних науковців та практиків, як: О. Лук'яненко, Р. Джабраїлов, О. Вікарчук, Н. Свистунов та інших. Так О. Лук'яненко та Р. Джабраїлов розглядають питання залучення інвестицій у житлово-комунальне господарство на концесійній основі, аналізують стан правової бази в цій сфері [1]. О. Вікарчук досліджувала теоретико-методологічні засади функціонування концесійних відносин у трансформаційній економіці та механізм їх реалізації на об'єктах дорожнього та комунального господарства [2]. Н. Свистунов розглядає концесію в контексті її важливості в процесах активізації міжнародних інвестиційних проектів [3].

У всіх цих дослідженнях висвітлено питання роз-

витку концесії в Україні, методи поліпшення інвестиційного середовища. Основна увага науковців сконцентрована на загальних проблемах залучення інвестицій та створення сприятливого інвестиційного середовища в ЖКГ. Однак на сьогодні питання концесії як інструмента довгострокового ефективного розвитку природних монополій у вітчизняній економічній літературі досліджено мало.

Отже, актуальність теми статті зумовлена недостатнім рівнем наукових розробок перш за все в питанні обґрунтування ролі концесії в довгостроковому розвитку природних монополій, що призвело до недооцінки важливості концесії у вирішенні інвестиційних питань.

Метою статті є дослідження ролі концесії в довгостроковому розвитку та залученні інвестицій у сферу природних монополій. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання:

- проаналізувати макроекономічні реалії сьогодення, у рамках яких повинен функціонувати механізм концесії;
- дослідити роль концесії в довгостроковому розвитку ЖКГ;
- дослідити роль концесії в процесах активізації інвестиційної діяльності в ЖКГ.

Виклад основного матеріалу. Концесія в Україні набирає достатньо чітких організаційно-правових форм. Цьому процесу сприяло ухвалення ряду законів, серед яких: Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. [4], Закони України "Про концесії" від 16.07.1999 р. [5], "Про концесії на будівництво й експлуатацію автомобільних доріг" від 14.12.1999 р. [6]; підзаконні акти, зокрема Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Положення про проведення концесійного конкурсу та укладання концесійних договорів на об'єкти права державної і комунальної власності, які надаються у концесію" від 12.04.2000 р. [7], інші нормативно-правові акти, а також внесення цілого ряду поправок, що стосуються концесії, в чинне податкове, валютне та митне законодавство.

Як показує досвід ряду країн, концесія управління підприємствами є однією з основних сучасних форм господарювання в житлово-комунальній сфері, яка, по-перше, може призводити до зниження тарифів й одночасно із цим до переходу на 100%-ву оплату населенням комунальних послуг, а по-друге, створює зацікавленість цих підприємств у зниженні витрат виробництва, використанні новітніх досягнень науково-технічного прогресу [2].

Концесія - це надання з метою задоволення громадських потреб уповноваженим органом виконавчої влади чи органом місцевого самоврядування на підставі концесійного договору на платній та строковій основі юридичній або фізичній особі (суб'єкту підприємницької діяльності) права на створення (будівництво) та (або) управління (експлуатацію) об'єкта концесії (строкове платне володіння) за умови взяття суб'єктом підприємницької діяльності (концесіонером) на себе зобов'язань по створенню (будівництву) та (або) управлінню (експлуатації) об'єктом концесії, майнової відповідальності та можливого підприємницького ризику [5].

Згідно з вітчизняними науковими розробками та міжнародною практикою у сфері природних монополій процеси вдосконалення управління здійснюються шляхом створення регіональних компаній, запровадження делегованих форм управління, у тому числі концесії й оренди.

Перед тим як визначити перспективи розвитку подібних форм господарювання в наших умовах, розглянемо структуру й стан ЖКГ на прикладі Донецького регіону.

Згідно зі статтею 5 Закону України "Про природні монополії" [9], до монопольних відносять послуги із централізованого водопостачання та водовідведення; централізованого постачання теплової енергії.

Сьогодні у сфері водопровідно-каналізаційного господарства працюють 354 підприємства комунальної власності, із них 2 передано в оренду, 1 акціоноване. У сфері комунальної теплоенергетики всього працюють 273 підприємства, із них 233 комунальної власності; 2 передано в оренду; 2 приватних підприємства; 27 товариств із обмеженою відповідальністю; 4 відкритих акціонерних товариств; 5 закритих акціонерних товариств [8].

У зношеному та аварійному стані перебувають майже 33,2 % водопровідних і каналізаційних мереж та 15 % теплових мереж. До 25 % сягнула частка котлів з терміном експлуатації більше 20 років, із них значна кількість є застарілими та малоефективними.

Незадовільний технічний стан призводить до того, що в окремих містах втрачається більше, ніж половина поданої в мережі води, загалом по Україні цей показник досягає майже 37 %. Питомі витрати електроенергії на постачання води та відведення стоків становлять 1,57 кВт год/м куб. води та стоків. Для виробництва 1 Гкал тепла в комунальній теплоенергетиці витрачається 169,7 кг умовного палива [Там само].

Усе це призводить до пошуку, по-перше, ефективних механізмів управління, які б дозволили залучити необхідну кількість інвестицій для модернізації та рекапіталізації матеріально-технічної бази підприємств-монополістів, по-друге, оптимальних моделей господарювання з урахуванням соціально-економічних інтересів суб'єктів підприємницької діяльності.

Більшість підприємств водопровідно-каналізаційного господарства та теплокомуненерго є збитковими й потребують інвестиційних коштів. Ці монополії не є привабливими об'єктами приватизації. А в разі кон-

цесії їх можна забрати назад після закінчення терміну угоди. Згідно з досвідом багатьох розвинутих країн, саме розвиток концесійних відносин пов'язаний із залученням довгострокових інвестицій в економіку України. Це зумовлено як об'єктивними, так і суб'єктивними чинниками, зокрема фізичною та моральною зношеністю машин та устаткування, незадовільною організацією праці, недостатнім рівнем державних асигнувань у вигляді капітальних інвестицій з метою оновлення та модернізації основних виробничих фондів.

До основних макроекономічних факторів, які стримують розвиток концесійних відносин, належать такі:

1) організаційні фактори:

- відсутність кваліфікованих спеціалістів у сфері підготовки, реалізації та прогнозування великомасштабних інвестиційних проектів;

- відсутність стратегічної програми планування розвитку персоналу;

- відсутність необхідних навичок та кваліфікації у справі прогнозування завантаженості об'єктів інвестиційної діяльності;

2) інституціональні фактори:

- відсутність достатніх стимулів залучення інвестиційного капіталу до проектних компаній;

- недостатній рівень державної підтримки: допомога консорціумам при передачі діючих об'єктів, надання допомоги при ліцензуванні;

- політизація питання;

- слабка інтеграція вітчизняної економіки у світову економічну систему;

3) правові фактори:

- регуляторні та правові обмеження (у першу чергу, недостатнє концесійне законодавство).

На нашу думку, найбільш вагомим фактором виступають регуляторні та правові обмеження, які полягають, у першу чергу, у недосконалості концесійного законодавства, а також у небажанні виконавчих органів влади прискорювати цей процес у зв'язку з політизацією питання.

В агрегованій формі основні проблеми існуючої законодавчої бази можна звести до таких:

1) проблеми умов здійснення конкурсу;

2) проблеми умов підписання договорів;

3) проблеми, які стосуються обов'язків концесіонерів та орендарів;

4) проблеми тарифного регулювання.

Найбільш прийнятним, на нашу думку, способом вирішення вказаних проблем є внесення відповідних доповнень та поправок у законодавчо-нормативну базу, зокрема:

1) поправок, які стосуються умов проведення конкурсу:

- відбір орендарів та концесіонерів необхідно здійснювати тільки шляхом проведення конкурсу;

- умови конкурсу узгоджуються із центральним органом виконавчої влади з питань житлово-комунального господарства;

2) щодо умов підписання договорів концесії необхідно затвердити такі зміни в чинному законодавстві:

- поправки, що стосуються виконання зобов'язань із забезпечення відповідними комунальними послугами споживачів у встановленому договоромі обсязі та належної якості, як і орендар, концесіонер здійснює ці функції до моменту повернення об'єктів;

- розробка орендарем, концесіонером бізнес-плану беззбиткової діяльності як умови підписання договору концесії;

- здійснення орендарем, концесіонером стовідсоткових розрахунків за спожиті енергоносії;

- чіткий, однозначний та єдиний для України алгоритм встановлення тарифів, які повинні відповідати рівню наданих послуг і не підвищуватися без здійснення належних інвестицій у розвиток. Тарифи повинні бути стабільними, а відшкодування своїх витрат концесіонер повинен отримувати за рахунок упровадження нових технологій, які дозволяють знизити змінні витрати;

3) поправок, які стосуються особливостей оренди:

- орендар не має права передавати в суборенду орендований ним об'єкт;

- орендар зобов'язаний використовувати об'єкт оренди за цільовим призначенням за профілем виробничої діяльності підприємства;

- у випадку припинення (розірвання) дії договору оренди орендар надає документи, що підтверджують відсутність будь-яких зобов'язань щодо об'єкта оренди;

4) поправок, які стосуються особливостей договору концесії:

- концесіонер не має права без згоди концесіодавця передавати повністю або частково свої майнові права третім особам;

- у випадку припинення (розірвання) дії договору концесії концесіонер надає документи, що підтверджують відсутність будь-яких зобов'язань щодо об'єкта концесії;

5) поправок, які стосуються організаційно-правового механізму реалізації концесії:

- необхідно в законодавчому порядку визначити, кому належатиме право власності на об'єкт концесії після укладання договору концесії і чи має концесіонер право змінювати організаційно-правову форму підприємства;

6) також важливо вирішити питання про захист прав територіальної громади, дебіторської та кредиторської заборгованості, а також питання відшкодування концесіонеру витрат у зв'язку з придбанням нових об'єктів у контексті недостатності коштів бюджетів місцевих рад.

Виявлені лакуни в нормативних і законодавчих документах можна усунути шляхом внесення відповідних змін до чинного законодавства України.

Рішення щодо передачі в оренду та концесію об'єктів централізованого водо-, тепlopостачання й водовідведення необхідно приймати:

- стосовно об'єктів, що знаходяться в комунальній власності територіальної громади села, селища, міста, - відповідним сільським, селищним, міським радам;

- стосовно об'єктів, що знаходяться в загальній власності територіальних громад і в управлінні районної, обласної ради, - відповідним районним, обласним радам.

Органи, що уповноважені приймати рішення про передачу в оренду й концесію об'єктів централізованого водо-, тепlopостачання й водовідведення, здійснюють відбір орендарів і концесіонерів тільки шляхом проведення конкурсу. Умови конкурсу необхідно узгоджувати із центральним органом виконавчої влади з питань житлово-комунального господарства.

Договір оренди або концесії об'єктів централізованого водо-, тепlopостачання й водовідведення повинен набувати чинності з моменту його укладання.

Усі ці поправки передбачають усунення недоліків чинного законодавства, зокрема конкурсна процедура виключає необґрунтовану передачу підприємства незрозумілій бізнес-структурі.

Умови концесійного договору повинні бути узгоджені з органом, який видає ліцензію, тобто міністерством. Таким чином, Міністерство ЖКГ буде узгоджу-

вати умови концесійного договору для того, щоб він реально приносив інвестиції й було перекрито доступ для всіляких сумнівних, неблагонадійних структур, які прагнуть нажитися за рахунок тарифів.

Макроекономічна політика держави з тарифного регулювання сфери природних монополій повинна бути націлена перш за все на захист кінцевих споживачів. У зв'язку із цим тарифи не повинні встановлюватися орендарями й концесіонерами, а мати таку стратегію реалізації:

1) на першому етапі відповідно до стратегії розвитку системи державного регулювання діяльності природних монополій на ринку комунальних послуг з метою запобігання можливим зловживанням при передачі цих підприємств в оренду, концесію та управління, регуляторні функції повинні здійснювати органи місцевої влади, але в жорсткій відповідності до Методів, затверджених Міністерством. Така тарифна політика повинна бути націлена на стимулювання енергозбереження, ресурсозбереження, захист споживача;

2) на другому етапі, коли буде прийнято закон про загальний національний регулятор, тарифи встановлюватиме відповідна національна комісія.

Аналіз вітчизняної економіко-правової бази організації та здійснення концесій показує необхідність її подальшого вдосконалення з метою забезпечення максимального захисту інтересів територіальної громади.

Висновки

Проведене дослідження зумовило ряд висновків теоретико-практичного плану. Переваги передачі об'єктів житлово-комунального господарства в концесію полягають у можливості залучення приватних фінансових ресурсів до цієї галузі; узгодженості тарифів на послуги житлово-комунальних господарств; зміцненні зв'язку між проектними роботами та обслуговуванням об'єкта; підвищенні якості та асортименту послуг; скасуванні монопольного права держави та створенні конкурентного середовища на ринку ЖКГ; встановленні оптимального співвідношення між формами господарювання в житлово-комунальному господарстві (державна, акціонерна, передача об'єктів ЖКГ в концесію).

Але незважаючи на всі переваги, концесія донині не отримала розповсюдження в економіці України насамперед унаслідок існуючих проблем в організаційно-правовій сфері, які полягають у недосконалості існуючого законодавства, а також політизації цього питання.

До перспективних напрямів подальших досліджень доцільно віднести розробку організаційно-правового механізму співпраці між територіальною громадою, концесіонером, державою та іншими зацікавленими особами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Лук'яненко О. Економіко-правове забезпечення розвитку житлово-комунального господарства на концесійній основі / О. Лук'яненко, Р. Джабраїлов // Схід. - 2006. - № 1 (73). - С. 5-8.
2. Вікарчук О. І. Концесія у трансформаційній економіці : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.01.01 / О. І. Вікарчук. - К., 2006. - 20 с. - (Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка).
3. Свистунов Н. Концессии - инструмент активизации международных инвестиционных проектов в России / Н. Свистунов // Проблемы теории и практики управления. - 2004. - № 3. - С. 75-79.
4. Господарський кодекс України від 16. 01. 2003 р. № 436 / / Голос України. - 2003. - 14 берез. (№ 49-50).

5. Про концесії: Закон України від 16 липня 1999 року № 997-ХІV // Відомості Верховної Ради України. - 1999. - № 41. - Ст. 372.

6. Про концесії на будівництво і експлуатацію автомобільних доріг: Закон України від 14. 12. 1999 р. № 1286 - ХІV - ВР // Відомості Верховної Ради України. - 2000. - № 3. - Ст. 21.

7. Про затвердження Положення про проведення концесійного конкурсу та укладання концесійних договорів на об'єкти права державної і комунальної власності, які надаються у концесію: Постанова Кабінету міністрів України від 12.04.2000 р. № 642

[Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.uazakon.com/document/spart45/inx45221.htm>.

8. Міністерство з питань житлово-комунального господарства України [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.minjkg.gov.ua>.

9. Закон України "Про природні монополії" від 16 травня 2000 року № 2343- ХІІ // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2000. - № 30. - Ст. 238.

Н. Hevlych, O. Rusanov

CONCESSION AS INSTRUMENT OF LONG-TERM DEVELOPMENT OF NATURAL MONOPOLIES

In the article the role of concession is investigated as an instrument of long-term development of housing and communal economy, the basic problems of endo- and exogenous character, which restrain its distribution in the Ukraine, are analysed, and also the proper recommendations are given in relation to the improvement of existent situation.

Key words: natural monopolies, concession, investment activity, scientific and technical progress, organizational and legal mechanism.

© Г. Гевлич, О. Русанов

Надійшла до редакції 29.10.2009

УДК 338.532.43

КОМПЛЕКСНА ХАРАКТЕРИСТИКА МЕТОДІВ ЦІНОУТВОРЕННЯ НА ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНІ ПОСЛУГИ

ВОЛОДИМИР ПОЛУЯНОВ,

*доктор економічних наук, професор Автомобільно-дорожнього інституту
Донецького національного технічного університету*

АНАСТАСІЯ САВЕНКО,

*старший викладач Автомобільно-дорожнього інституту
Донецького національного технічного університету*

У статті виконано порівняльний аналіз діючих у світовій практиці підходів щодо ціноутворення на житлово-комунальні послуги та зазначені можливості їх використання в Україні. Описані існуючі структури та види тарифів на послуги житлово-комунальних підприємств. Охарактеризовані основні аспекти державної політики щодо формування цін і тарифів у житлово-комунальній сфері. Розкриті особливості методів та видів тарифів, що використовуються сьогодні в ціноутворенні на житлово-комунальні послуги.

Ключові слова: методи ціноутворення, житлово-комунальні послуги, структура тарифу, регулювання норми прибутку, стимулююче (заохочувальне) регулювання, державне регулювання тарифів.

Постановка проблеми. У період ринкової трансформації питання функціонування житлово-комунального господарства (ЖКГ) належить до од-

ного зі стратегічних напрямів соціально-економічного розвитку країни. З моменту набуття чинності Закону України "Про загальнодержавну програму

№ 9 (100) грудень 2009 р.